

O NEKIM PROBLEMIMA STVARANJA NARODNE FRONTE U HRVATSKOJ 1936.

Ivan Jelić

Inicijativa Komunističke partije Jugoslavije za stvaranje Narodne fronte, nastala u sredini tridesetih godina, utisnula je snažan biljeg procesu sve vidljivijeg oživotvorenja političke djelatnosti komunističkog pokreta u zemlji. Okupljanje progresivnih snaga u Evropi s ciljem vođenja zajedničke borbe protiv fašizma, kao najveće međunarodne opasnosti za postojeće buržoasko-demokratske poretke, pojavilo se na svoj način kao politička tendencija i u Jugoslaviji, otvarajući zapravo ilegalnoj Komunističkoj partiji najuspješniji put za izlaz iz faze velikog mrtvila u vrijeme šestojanuarskog režima 1929—1935.

Shvatljivo je zbog toga da je politički kurs KPJ na stvaranju Narodne fronte bio ujedno i veliko iskušenje za nju. U toku 1935. god. poduzete su brojne važne akcije, koje su, bez obzira na postignute rezultate, bile značajan pokazatelj pravih mogućnosti ostvarivanja postavljene zadaće. Akcija za osnivanje Jedinственe radničke stranke (JRS), koju je na čelu s Božidarom Adžijom vodio Glavni inicijativni odbor u Zagrebu uz pomoć niza odbora u pokrajini; nedostatak potrebnog političkog iskustva komunista u pripremama za skupštinske izbore 5. svibnja 1935; program nove taktike borbe komunističkog pokreta u svijetu protiv fašizma, što ga je formulirao Sedmi kongres Kominterne; razrada smjernica koje je u tom duhu rukovodstvo KPJ upućivalo iz emigracije članstvu u zemlji i mogućnosti njihove primjene, prvenstveno u vezi s nalaženjem političkih saveznika u pokretu Narodne fronte — bile su pojave i događaji od posebna značenja kada je riječ o razumijevanju procesa ideološkog i političkog sazrijevanja komunističkog pokreta u Jugoslaviji u godinama uoči početka drugoga svjetskog rata.

Namjera je ovog članka da upozori u vezi s tim na neka pitanja koja su se poglavito pred komunističkim pokretom u Hrvatskoj pojavila među osnovnima u toku iduće, 1936. god. Budući razvoj je pokazao da je stjecanje nekih spoznaja u toj godini imalo osobito značenje u daljnjoj izgradnji političke strategije i taktike KPJ.¹

---

¹ Premda se o problemima Narodne fronte u to vrijeme raspravlja u mojoj monografiji: *Komunistička partija Hrvatske 1937—1941*, Zagreb 1972, ipak se ovdje prvi put obrađuju momenti o kojima je riječ.

I

U Hrvatskoj je konkretniji rad oko stvaranja Narodne fronte bio osjetno zapušten poslije petosvibanjskih izbora. Niz inicijativnih odbora Jedinstvene radničke stranke stagnirao je u daljem radu, iako je upravo u njima bila sadržana uspješna podloga za daljnju akciju na okupljanju demokratskih snaga, a na tom kursu bi ujedno jačala i politička snaga same KP. Glavni inicijativni odbor JRS u Zagrebu razvijao je doduše i dalje svoju djelatnost, ali je iz niza različitih razloga nailazio i na stvarne zapreke koje su ga kočile u njegovoj akciji. To su, s jedne strane, bili daljnji sve otvoreniji sukobi sa socijalistima Živka Topalovića, gdje se nije mogao naći sporazum oko zajedničke akcije, a s druge, odbijanje građanske opozicije u vezi s bilo kakvim zajedničkim akcijama s komunistima, bez obzira na to o kakvom se formalnom obliku akcije radilo. U analizi tog problema treba odmah istaći da je Inicijativni odbor bivao sve odlučniji u odnosu na stavove koje su izražavali socijalisti, a i dalje zadržavao osjetne obzire prema građanskoj opoziciji u Hrvatskoj, pri čemu se misli na vodstvo Hrvatske seljačke stranke i Samostalne demokratske stranke. Takav pravac daljnjeg razvoja događaja bio je uzrokovan, s jedne strane, sve većim slabljenjem utjecaja socijalista u radničkoj klasi u Hrvatskoj, koji su bili prvenstveno potiskivani jačanjem pozicija komunista u Ujedinjenom radničkom sindikalnom savezu (URSS), a s druge, u daljem osjetnom jačanju političkog utjecaja HSS-a kao nosioca šireg opozicionog pokreta.²

Odlučniji stav KP prema socijalistima došao je do izražaja u apelu Inicijativnog odbora u Zagrebu, na početku svibnja 1936, koji je bio upućen »na sve pristaše jedinstvenog fronta radničke klase«, da, »u snažnoj zajednici sa svim protufašističkim grupacijama i strankama« istaknu zahtjeve Narodne fronte i time obilježe godišnjicu parlamentarnih izbora, na kojima je radnička klasa »dala (...) vidljivog izraza svojoj riješenosti da najaktivnije sudjeluje u borbi za narodne slobode i demokraciju«. U tom apelu, u obliku letka, odlučno se osuđuje držanje socijalista na čelu s Topalovićem, koji rade na organizacionom rascjepu radničke klase jer se zalažu »za osnivanje radničke stranke, koja bi otklanjala potrebu učestvovanja u borbi za slobodu i ravnopravnost naroda«. U vezi s tim Inicijativni odbor ističe da je za radnički pokret »jedini put za izvojevanje političkih sloboda i pune narodne demokracije onaj, koji uz organizaciono i političko jedinstvo radničke klase, vodi u široki i moćni *narodni pokret* za odlučnu borbu protiv reakcije, fašizma i rata, a za slobodu naroda, napose hrvatskog«.³

Stavovi koje su reformističko krilo u radničkom pokretu i građanska opozicija izražavali prema naporima KPJ da preko Inicijativnog odbora nastavi rad na jačanju jedinstva u redovima radničke klase i stvaranju pokreta Narodne fronte, nalagali su dalju akciju komunista u pogledu javnog iznošenja gle-

² U vezi s tim pitanjem zanimljivo je iznijeti i podatak da je Georgi Dimitrov u svom poznatom referatu na VII kongresu Kominterne, upozoravajući na potrebu privlačenja pristaša građanskih stranaka na liniji stvaranja Narodne fronte, u nizu primjera za razne zemlje, istakao u pogledu Jugoslavije upravo Hrvatsku seljačku stranku (G. Dimitrov, *Izabrannye proizvedenija*, tom. 1, Moskva 1957, 403).

³ *Arhiv Centralnog komiteta SKJ, Beograd* (dalje: ACKSKJ), KI MF 46/259, 722. Letak Inicijativnog odbora JRS pod naslovom: *Godišnjica 5. svibnja 1935.*

dišta KP o tim pitanjima. U tom pogledu bio je značajan članak B. Adžije, objavljen u zagrebačkom *Književniku* na početku 1936, u kojemu je pokušao ocijeniti položaj i ulogu radničke klase u postojećoj situaciji u zemlji, pri čemu je prvenstveno mislio na stanje u Hrvatskoj. On je historijsku zadaću radničke klase u Jugoslaviji razlučio u dvije osnovne komponente, što se tiče politike KP. Jedna komponenta sadržava borbu proletarijata za rješavanje osnovnih zajedničkih problema društva, za koje se bore i svi ostali demokratski pokreti i grupacije, a to su nacionalno pitanje i »osnovna građanska prava i demokratske slobode«, kako ih sam naziva. Usporedo s tim općim načelima borbe radnička klasa se također »bori za svoje zasebne ekonomske i socijalne klasne interese«. Dok je, kako to ocjenjuje Adžija, za prvu komponentu nužan uvjet stvaranja širokog pokreta Narodne fronte »koji ima da nosi izrazito protufašističko obilježje«, dotle je za drugu bitan uvjet stvaranje jedinstva radničke klase. Te dvije komponente su međusobno najuže povezane te se zbog toga na svakom koraku i u svakom pitanju u stvari prožimaju. »S obzirom na specijalne političke prilike u našoj zemlji — zaključuje Adžija svoja razmatranja —, s obzirom na brojčano stanje naše radničke klase, kao i na ekonomsku i socijalnu strukturu zemlje, kod nas je valjda više nego u bilo kojoj drugoj zemlji potrebno jedinstvo radničke klase izraženo u jedinstvenom klasnom pokretu. Previše je jeftin i previše otrcan izgovor da se pod parolom jedinstva tobože radi o nečijem manevru, a da bi taj izgovor mogao opravdati nečiju akciju — otvorenu ili potajnu — protiv stvaranja jedinstva radničke klase. Isto tako, s druge strane nije ničim opravdana tvrdnja da se stvaranjem jedinstvenog klasnog pokreta slabi i cijepa opći narodni front i da se u toj tvrdnji traži obrazloženje za stvaranje nekih posebnih (nacionalističkih) radničkih organizacija izvan klasnog pokreta.«⁴

Dakako da je i određena Mačekova bojazan od mogućnosti jačanja utjecaja komunista bila jedan od prije isticanih razloga koji su i dalje odlučno utjecali da se vodstvo HSS-a ne upusti u neku zajedničku akciju. U veoma napetoj političkoj situaciji u Hrvatskoj tokom 1936, koju je obilježavao drastičan teror režima,⁵ Maček nije tražio izlaz u nekoj odlučnijoj akciji, nego u smirivanju situacije u stanovništvu, kako ne bi, među ostalim, ojačala djelatnost KP.⁶

⁴ B. Adžija, Radnička klasa u današnjoj situaciji, *Književnik*, 1/1936.

⁵ Kao primjer za opseg i težinu terora, koji je Stojadinovićeva vlada provodila u Hrvatskoj, može poslužiti podatak što ga je narodni zastupnik Sava Kosanović iznio u jednom svom letku, u siječnju 1936. U njemu se ističe da je, u razdoblju od parlamentarnih izbora 5. siječnja 1935. do siječnja 1936, poginulo u sjevernoj Hrvatskoj i Dalmaciji 96 osoba »u raznim sukobima od žandarske i četničke ruke«. (*Arhiv Jugoslavije* — dalje: AJ —, Zbirka M. Stojadinović — dalje: MS, f-5, letak u dopisu bana Savske banovine M. Stojadinoviću, 24. I 1936).

⁶ U svom izvještaju 12. V 1936. ban Savske banovine izvješćuje M. Stojadinovića da se »u redovima pristalica režima« gleda na razvoj političke situacije »sa više optimizma«, jer su Maček i opozicija »odjednom počeli da javno propovjedaju mir i red, koji da je neophodno potreban za pobjedu njihove stvari«. Kao razloge za tu promjenu ban ističe nastojanje Mačeka da onemogući akciju u narodu »raznim komunističkim i drugim agitatorima«. U jednom dijelu opozicije postoji, među ostalim, i »bojazan od toga da će u masama prevladati komunisti i drugi razorni elementi koji bi u tom slučaju umanjili autoritet dr. Mačeka kao što bi onemogućili i svaku solidniju akciju vanparlamentarne opozicije«. (AJ, MS, f-5).

Ovdje treba istaći da je Svetozar Pribičević, koji se nalazio u emigraciji, postao pobornik određene suradnje s komunistima u zemlji, i to upravo na liniji stvaranja Narodne fronte u zajednici s Udruženom opozicijom i Seljačko-demokratskom koalicijom. No, akcija koju je poduzeo u tom pravcu nije imala uspjeha.⁷

Međutim, i u toku 1936. nastavljena je intenzivna akcija Glavnog inicijativnog odbora u Zagrebu i drugih odbora, u prvom redu na ostvarenju određenog sporazuma sa socijalističkim grupacijama u radničkom pokretu. Komunističkoj partiji su socijalisti prigovarali da ne istupa sa svojim jasnim programom »koji bi bio bar javnošću legalizovan«, nego da se svi koraci komuniste vode samo po direktivama iz inozemstva. Zbog toga je u Inicijativnom odboru i predloženo da KPJ izradi svoj projekt programa, koji bi sadržavao sva formalna obilježja programa jedne stranke. U daljim dodirima do kojih je u ljeto 1936. došlo između komunista i socijalista, ovi posljednji su odlučno odbijali svaki pokušaj stvaranja Jedinственe radničke stranke, pri čemu su zahtijevali drugačiji pristup čitavom problemu, a uz to su istodobno nastojali osnovati vlastitu stranku. Osnovni elementi koji bi doveli do suradnje sa socijalistima bili su sadržani najprije u prijedlogu da se prestane s međusobnim napadima u štampi kako bi se na taj način stvorila pogodnija atmosfera i uvjeti za stvaranje jedne nove stranačke formacije. Da bi se i dalje zadržali povoljni uvjeti za pregovore, komunisti su odstupili od prijedloga stvaranja JRS i predložili rukovodstvu KPJ novu podlogu za pregovore sa socijalistima.⁸

Nova podloga predlagala je stvaranje zajedničke stranačke formacije sa socijalistima pod nazivom Udruženi radni narod (Urad). Osnovni zahtjevi koje je ona sadržavala obuhvaćali su sve bitne društveno-političke probleme zemlje i posebno pitanja koja se odnose na položaj radničke klase. Pored uobičajenih ekonomskih zahtjeva, u podlozi se od političkih zahtjeva ističe potreba potpune likvidacije šestojanuarskog režima, raspuštanje skupštine i Senata, opća amnestija političkih krivaca i obustava političkih progona, ukidanje Zakona i suda za zaštitu države, sloboda štampe, zbora i dogovora i političkog organiziranja, raspis slobodnih izbora na osnovi općeg, jednakog, tajnog prava glasa za oba spola, raspuštanje svih fašističkih organizacija, i neki drugi. U pogledu vanjske politike ističe se potreba organiziranja kolektivnih akcija unutar Društva naroda »protiv fašističkih i imperijalističkih izazivača rata«, priznanje Sovjetskog Saveza te uspostava političkih, ekonomskih i kulturnih odnosa s njim. Posebnu pažnju privlači formulacija o nacionalnom pitanju. »Urad se izjašnjava za državnu zajednicu Jugoslaviju; ali se istovremeno bori protiv svake nacionalne prevlasti (hegemonije) i nadjačavanja, za punu ravnopravnost svih delova naroda, za slobodno opredeljivanje svakog naroda u Jugoslaviji o unutaršnjem državnom uređenju i za zaštitu nacionalnih manjina.«

Podloga je naišla na ozbiljnu kritiku rukovodstva KPJ. U njoj je težište postavljeno na isticanje potrebe jačanja akcije u širokim radnim masama, a ne samo na pregovore s vrhovima. Osobito je kritiziran sam prijedlog naziva nove formacije — Urad, jer on s jedne strane izgleda kao »preinačena forma«

⁷ Usp. Lj. Boban, Svetozar Pribičević u opoziciji (1928—1936), Zagreb 1973, 187 i d.

⁸ ACKSKJ, KI MF 46/259, 936—937.

Topalovićeve Socijalističke zajednice radnog naroda, a s druge, on se postavlja »kao konkurencija Udruženoj opoziciji što ne sme da bude«. Takvom formulacijom dovodi se naime u kontradikciju ideja stvaranja jedinstva radničke klase i Narodne fronte. U pogledu formulacije koja se odnosi na nacionalno pitanje, gdje je u kritici i postavljeno glavno težište, iznosi se ova ocjena: »Veoma nas čudi da ste stali na gledište Ž. T. (Živka Topalovića, I. J.) o državnom integritetu Jugoslavije, i to u projektu platforme izrazili. Ovakav stav kompromitovao srpski narod u očima hrvatskog i drugih ugnjetenih naroda. Priznanjem integriteta Jugoslavije Ž. T. tera vodu na vodenicu velikosrpskih hegemonista. Naša polazna tačka nije državni integritet, nego pravo naroda na samoopredeljenje i drugačije ne može biti. Ne radi se o ravnopravnosti 'svih delova naroda', već o slobodi i ravnopravnosti raznih naroda u Jugoslaviji i njihovom pravu na samoopredeljenje, tj. slobodni sporazum tih naroda u odnosu na državnu celinu. Iako zastupamo to pravo do otcepljenja, sporazum tih naroda, ne mora da znači i obavezno otcepljenje, koje se baš u današnjim uslovima međunarodne situacije ne postavlja. Borba ugnjetenih naroda za svoje nacionalne slobode i ravnopravnost, pružanje pomoći toj borbi sa strane srpskog naroda, za izvojevanje istih, narodni sporazum između svih ovih naroda u međusobnom i u odnosu prema državnoj zajednici, to je naš stav.«

Gledajući općenito, u daljnjim pregovorima između komunista i socijalista, koji su slijedili u ljeto 1936, težište je bilo postavljeno na pokretanje nekih konkretnih zajedničkih akcija, dakako u vezi s onim pitanjima koja su za obje strane bila jedinstvena. Razlog za takav sadržaj rada u daljnim dodirima nalazio se, s jedne strane, u nastojanjima komunista da se bar donekle realiziraju one instrukcije koje su nastale spomenutom kritikom, a s druge, u činjenici da se neki drugi korak, zbog nesuglasnosti socijalista, nije mogao ni učiniti.

Konkretno zajedničke akcije imale su uglavnom svoje težište u sindikalnoj djelatnosti. U jednoj instrukciji CK KPJ, koja je slijedila u kolovozu, ističe se da akciono jedinstvo radničke klase valja »postaviti široko, tj. ne samo između organizacija koje stoje pod uticajem socijalista i ljevičara, nego akciono jedinstvo i sa Hrvatskim radničkim savezom, sa ORS-om i kršć. sindikatima u Sloveniji«.⁹

Druga konkretna akcija, koju je KPJ nastojala iskoristiti u nastaloj situaciji, bili su općinski izbori, koji su u jesen raspisani za sve seoske općine u zemlji. U vezi s tim, spomenuta instrukcija apelira na dogovor »u prvom redu o jedinstvenom istupu radničke klase na općinskim izborima«, te usko povezano s tim na dogovor »o jedinstvenom istupu u pregovorima i akcijama za ostvarenje NFS (Narodna fronta slobode, I. J.) sa svim demokratskim opozicionim grupacijama«. Pri tom se ujedno upozoravalo da sami pregovori i razgovori ne smiju biti glavni cilj, nego osnovna zadaća treba da bude pokretanje konkretnih akcija »koje mobilizuju radnike, seljake, srednje slojeve za narodno-frontovske zahtjeve«. Dapače, u težnji za takvim sadržajem djelatnosti, spomenuta uputa ne postavlja ni pitanje formalnog naziva, da li će se one voditi pod imenom Narodne fronte slobode ili Udružene opozicije, nego je osnovno da ispoljavaju konkretne forme, kao što su npr. tarifni pokreti i štrajkovi rad-

⁹ ACKSKJ, KI MF 46/259, 564—656, pismo Sretenu, 17. VIII 1936.

ničke klase, borba seljaka za povoljnije cijene svojim proizvodima itd. Upravo u takvom pravcu akcije KPJ je gledala način da se vrši »pritisak masa na sve one kolebljive elemente u redovima građanskih stranaka koji su danas protiv NFS«.

U Hrvatskoj je Glavni inicijativni odbor poduzeo određenu akciju oko istupanja na općinskim izborima, tako da je *Radnik* — koji je bio glasilo Pokrajinskog odbora URSS-a u Zagrebu a pokrenuli ga komunisti — donio već potkraj kolovoza, vjerojatno na osnovi spomenute instrukcije, poseban članak o izborima i potrebi sudjelovanja radničke klase u njima.¹⁰

Međutim, do jačeg zauzimanja KP na općinskim izborima u Hrvatskoj nije došlo. Razloge tome treba doduše tražiti u nizu objektivnih uzroka, među kojima je bez sumnje najznačajniji taj da je Hrvatska seljačka stranka svojim relativno ogromnim utjecajem na selu zasjenila i učinila gotovo iluzornom svaku zasebnu akciju, koja je dolazila od komunista bez obzira na činjenicu što bi se istupalo pod parolom zajedničke akcije. Rezultat toga je i bila određena pasivnost komunista u izborima. Osim toga, uzrok toj pasivnosti treba tražiti i u organizaciono oslabljenoj partijskoj organizaciji u Hrvatskoj, koja je nakon velikih hapšenja komunista pokazivala u mnogim područjima očigledne znakove povlačenja i dezorijentacije ili nemoći da se uz najbolju volju aktivira, zbog gubitka znatnog broja članstva.

Nezadovoljstvo rukovodstva KPJ takvim stanjem u Hrvatskoj došlo je osobito jasno do izražaja u pismu upućenom zagrebačkoj partijskoj organizaciji, na početku listopada 1936, kao središnjoj i najjačoj organizaciji u Hrvatskoj. Polazeći od konstatacije da općinski izbori utječu ne samo na razvoj prilika u pojedinim područjima, »nego i na razvoj političkog života u cijeloj zemlji«, pismo ističe za naročito potrebno zauzimanje komunista u njima kako bi se dao određeni prilog suprotstavljanju ogromnim naporima koje režim, tj. vlada, ulaže preko svoje stranke Jugoslovenske radikalne zajednice u izbore. Zbog toga se spomenuta pasivnost ocjenjuje ovim riječima: »Taktika pasivnosti u izborima, koja se oficijelno sprovodi u Hrvatskoj, je od ogromne štete. Faktički je to strategija poraza. I Pribičević se je na smrtnoj postelji izrazio protiv te taktike. Ta taktika demoralizira i demobilizira ne samo hrvatski narod nego negativno utiče i na druge narode Jugoslavije. A svi narodi danas upiru oči u Hrvatsku. Jer jedno je jasno: reakcija može biti slomljena samo zajedničkom borbom svih naroda (. . .) Mi Hrvati ne smijemo posmatrati stvari samo iz naše puževe kućice, ne smijemo izdvojiti našu borbu od borbe svih naroda za slobodu.«¹¹

U pismu se definira osnovni put za rješavanje političke situacije u zemlji, a on se ogleda u potrebi da se Seljačko-demokratska koalicija zajedno sa srbijskom Udruženom opozicijom, te ostalim snagama, »koje su spremne da se

¹⁰ U duhu parola Narodne fronte *Radnik* je isticao da u akciji za općinske izbore ne smiju doći do izražaja ona pitanja »koja razdvajaju demokratske i napredne pokrete i stranke, već nasuprot treba dati prednost svemu onome, što čitav lijevi tabor spaja, i što ima zajedničkog, a to je borba za mir, napredak, kruh i slobodu. *Pocijepanost i nesloga u redovima lijevog tabora bila bi danas sudbonosna za čitavu našu budućnost, bacila bi nas u propast i izručila neprijateljima na milost i nemilost.*« (*Radnik*, 24. VIII 1936).

¹¹ ACKSKJ, KI MF 46/259, 539—540, Zagrebačkom aktivu, 9. X 1936.

bore za demokraciju«, ujedini »na jednom minimalnom političkom programu: likvidacija šestojanuarske diktature, slobodni izbori, slobodni politički zakoni, amnestija, poboljšanje životnih uslova širokih narodnih masa«. Međutim, kao osnovno pitanje u pismu se postavlja uloga komunista i radničke klase u političkom razvoju zemlje. »Odgovor koji danas možemo dati na to pitanje je strahovito porazan. Dok god nećemo početi aktivno uticati na razvoj političkog života, dok god nećemo uzimati aktivnu političku inicijativu u svakoj konkretnoj prilici — mi ćemo ostati pomoćna i beznačajna grupa i događaji će se razvijati u pravcu, koji je strahovito nepovoljan i porazan za interese radničke klase, kao i interese svih naroda Jugoslavije.« Zbog toga se na partijsku organizaciju u Zagrebu apelira da se najozbiljnije pozabavi tim pitanjima i postavi ih javno »na diskusiju u najširoj javnosti a osobito u HSS-ovskoj«. Dakako da pri tome radnička štampa treba da odlučno brani i zastupa gledišta radničke klase, odnosno KPJ, u vezi s aktualnim političkim problemima.

U okviru širenja velikih »partijskih provala« potkraj 1936. uhapšeni su u Zagrebu i neki članovi Inicijativnog odbora na čelu s B. Adžijom, što je, dakako, onemogućilo dotadašnju aktivnost. U obrazloženju optužnice državnog tužioca protiv uhapšenih komunista težište je upravo postavljeno na akciju ilegalne KPJ oko stvaranja Narodne fronte u Jugoslaviji prema koncepciji VII kongresa Kominterne. Sam Inicijativni odbor označen je kao posebni ogranak rukovodstva KPJ, koja je ocjena u biti bila točna, jer je argumentirana na otkrivanju nekih činjenica konspirativnog karaktera. Međutim, na procesu Adžiji, Ivekoviću i dvadesetorici drugova pred Sudom za zaštitu države u Beogradu, nije se mogla dokazati spomenuta optužba pa su oni pušteni na slobodu bez osude. Upravo se u toj činjenici ogledala spoznaja da je spomenuta presuda sadržavala na neki način formalno priznavanje legalnosti rada Inicijativnog odbora na stvaranju političkog pokreta radničke klase. I sam sudski proces iskorišten je u tom smislu, tj. optuženi su na njemu branili zakonitost akcije za osnivanje JRS i otvaranje Narodne fronte, dakako u okviru postojećih zakonskih normi.¹²

II

Stečena iskustva u dotadašnjem radu Inicijativnog odbora u Zagrebu rezultirala su u jesen 1936. izradom posebnog elaborata o problemima stvaranja Jedinstvene radničke stranke i pokreta Narodne fronte. On zapravo upućuje svojim sadržajem na sve bitne probleme i dileme pred kojima je stajalo rukovodstvo partijske organizacije u Hrvatskoj.¹³

Osnovna konstatacija na kojoj Inicijativni odbor gradi svoje ocjene oko rada na stvaranju JRS i Narodne fronte jest da on »nije imao vjere« da se može ostvariti prvobitni stav o organizacionoj formi Jedinstvene radničke stranke, kako je to bilo zamišljeno u poduzetim programskim akcijama 1935.¹⁴

¹² Izjava Mladena Ivekovića autoru, lipanj 1966.

¹³ ACKSKJ, KI MF 46/259, 686—699, elaborat pod naslovom: Pozicija i zadaće Jedinstvene radničke stranke, datirano sa 22. XI 1936.

¹⁴ Usp. I. Jelić, n. dj., 44—46.

U elaboratu se ističe da možda upravo zbog toga IO nije »ozbiljno pokušavao« da se taj princip provede u djelo, nego je stvarno ostao »mrtvo slovo na papiru«. Zbog svega toga »na brojnim konferencijama«, koje su održavane kasnije, nije nikada JRS postavljana na dnevni red u smislu ujedinjavanja sindikalnih, sportskih, kulturnih i drugih udruženja, a to pitanje nisu u tom smislu postavljali »pristaše JRS« ni u Zagrebu ni u provinciji. Svi su se »prema JRS hladno odnosili kao prema jednoj radničkoj organizaciji u pravom smislu riječi, partiji koja treba da najtjesnije surađuje sa svim naprednim i demokratskim partijama i grupacijama, a poglavito sa UO« (Udružena opozicija, I. J.).

Premda Inicijativni odbor priznaje u elaboratu činjenicu da je »previše nada« ulagano u pregovore s vođama socijalista da će se na toj razini ostvariti jedinstvo radničke klase kao neposredni rezultat pregovora, ipak se odlučno odbija i ocjena »da ti pregovori nisu imali nikakvih pozitivnih rezultata i da paralelno s forsiranjem jedinstva odozgo nije sa strane pristaša JRS ništa učinjeno u pravcu realizacije jedinstva odozdo«. Pregovori sa socijalistima, tj. njihov neuspjeh, pokazali su, prema mišljenju Odbora, »stvarnu fizionomiju reformističkih vođa«, koji su se učvrstili na čelu radničkih socijalnih ustanova, a ta je činjenica »jače otvorila oči onom dijelu radničke klase koji je vjerovao u njih«.

Jedinstvo radničkog pokreta došlo je, naprotiv, do izražaja neposredno u radničkoj klasi gdje su ga ljevičari provodili u poduzećima, u štrajkaškom pokretu, koju je akciju svesrdno podržavao Inicijativni odbor, pa toj činjenici treba također zahvaliti za postignute rezultate na tom pravcu. Zbog toga pregovori sa Ž. Topalovićem — zaključuje se u elaboratu — nisu bili zapreka za tu široku aktivnost, nego je naprotiv, neuspjeh u pregovorima i bio poticaj komunistima da neposrednom akcijom jačaju svoje pozicije u radničkoj klasi što je dovelo do »jačeg odvajanja« radnika od socijalista, koji u Hrvatskoj ionako nisu imali jačeg uporišta.

Dakako da je velika objektivna zapreka daljnjem uspješnijem radu IO bilo hapšenje komunista i pojačani pritisak režima, što je zakočilo i daljnji intenzivan »masovni rad«, koji je već započeo i počeo postizati vidne rezultate, kao što je bilo osnivanje IO u mnogim mjestima u Hrvatskoj, te organiziranje brojnih konferencija koje su poprimale karakter skupština i zborova.

Glavni inicijativni odbor je — ističe se u elaboratu — nakon spoznaje da se ne može postići dogovor sa socijalistima u pogledu stvaranja JRS, stao na stanovište da je upravo od tada pitanje organiziranja te stranke dobilo u stvari »realnu osnovu«. To je značilo da Jedinstvena radnička stranka treba da postane takva stranka proletarijata, »koja ima svoj program i koja nije sastavljena od raznih političkih grupacija, već od članstva, koje je politički jedinstveno«.¹⁵

---

¹⁵ U vezi s tim postavljalo se, kao važan problem, i ime stranke. U elaboratu se predlaže odbacivanje riječi »jedinstvena«, jer je ona »u narodnim masama kompromitovana i rado se povezuje s parolom 'jedinstvo jugoslovensko'. Zbog toga se predlaže novi naziv, koji je već istican u razgovoru sa socijaldemokratima: »Radnička zajednica«.

Što se u stvari htjelo postići takvim pogledima na organiziranje JRS?

Kao vrlo važno obilježje JRS postavljao se njezin formalni stranački status, tj. težnja da se ona stvara kao stranka, koja ima svoj određeni politički program i oko kojega se okupljaju pristaše stranke. A to je značilo da se u tom pogledu JRS nimalo ne razlikuje od stranaka Udružene opozicije, »a naročito od HSS«. Odbor je pri tome istakao i uvjerenje da će u stvaranju JRS komunisti imati mnogo više poteškoća nego što ih imaju stranke UO, pa je zato u toj akciji potreban »najveći oprez«.

Kao osnovne razloge, koji u postojećoj situaciji ne smiju dovesti u pitanje stvaranje JRS, Inicijativni odbor je istakao ove:

— JRS kao politička organizacija radničke klase, odnosno njezina »lijevog krila«, postat će privlačna snaga za one radničke redove koji još nisu opredijeljeni politički, te za one koji ne odobravaju politiku socijalista na čelu s Topalovićem i njegov pokušaj stvaranja Socijalističke zajednice.

— Na taj će način intenzivan rad na stvaranju JRS pokolebati i onaj dio radništva koji je naklonjen socijalistima.

— Osnivanje JRS »izbit će jaki adut« Topaloviću, koji se u pregovorima s beogradskim dijelom UO predstavlja kao jedini predstavnik radništva u zemlji.

— S druge strane, svojim programatskim načelom, kojim stoji »na staništu samoopredjeljenja naroda s pravom na otcjepljenje«, s posebnim sudjelovanjem »u borbi hrvatskog naroda za slobodu i demokraciju«, JRS može biti privlačna snaga i za demokratske elemente iz Udružene opozicije te na taj način utjecati na diferencijaciju u njezinim redovima.

A upravo je tu — prema gledištu IO — trebalo tražiti klicu stvaranja pokreta Narodne fronte, jer će inicijativom JRS nastati proces okupljanja, s jedne strane, radničke klase, a s druge, svih demokratskih snaga u građanskoj opoziciji na osnovi zajedničkog »minimalnog programa«. Zbog toga se ni ime Narodne fronte ne postavlja kao obavezno jer ono može biti i drugačije, što nije od bitne važnosti prema samom sadržaju.

Međutim, prema gledištu Inicijativnog odbora ne smije biti ni govora o tome da bi se JRS mogla utopiti u čitav pokret Narodne fronte, što bi se moglo inače dogoditi, zbog objektivnih okolnosti, koje neće dopustiti da se tako olako stvori ova stranka. Zbog toga se postavlja kao osnovna dužnost IO izgradnja posebnog kadra pristaša stranke u svim mjestima i preko njega stvaranja žarišta akcije, pogotovu tamo gdje komunisti »nisu nikada uspjeli stvoriti čvrsta uporišta«. »Samo na taj način — zaključuje se u elaboratu IO — moći ćemo da stvorimo širu bazu za radnički pokret. Nikako to ne možemo postići stapanjem sa bilo kojom građanskom ili seljačkom partijom. Propagandu akcionog jedinstva, propagandu protufašističke borbe, potsticanje narodnih masa na borbu možemo uspješno da provodimo samo putem naših organizacija, a nikada je nećemo moći provoditi tako uspješno upućivanjem radništva u nacionalnorevolucionarne redove. Mi treba da izgradimo samostalni radnički politički pokret, čiji će glavni cilj biti da propagira i provede savez radnika i seljaka i koncentraciju svih demokratskih snaga za borbu protiv fašizma, za oslobođenje naroda i demokraciju.«

Glavno političko iskustvo, koje je stečeno u naporima Inicijativnog odbora u Zagrebu, bila je spoznaja da se u Hrvatskoj problem stvaranja Narodne fronte sastoji u odnosima prema širokom opozicionom pokretu, u kojemu KP treba težiti da ojača vlastiti utjecaj, a ne u nastojanjima da se na bilo koji način postigne sporazum sa socijaldemokratima, koji u Hrvatskoj nisu imali vidnijeg utjecaja. Osnovno je dakle bilo pitanje utjecaja na široke mase, koje su slijedile politiku HSS-a i SDS-a, tj. traženja najuspješnijih oblika rada da se one privuku na stranu KP. Na tom pravcu bila je usmjerena i kritika dotadašnjeg rada, koju je R. Čolaković iznio u ljeto 1936. kada je boravio u zemlji kao instruktor CK KPJ. U svom izvještaju, u kolovozu 1936, on ističe da je bez sumnje pravilna ideja »stvaranja političke organizacije radničke klase«, ali su komunisti tom poslu »pristupili nepravilno«. U vezi s tom ocjenom on konstatira da je u stvari trebalo ići putem realizacije odluke IV zemaljske konferencije KPJ o stvaranju KP Hrvatske i KP Slovenije. Trebalo je, ističe Čolaković, stvoriti »Radničke partije« Hrvatske, Slovenije i Srbije, »koje bi u tim najvažnijim zemljama okupile oko sebe radničku klasu i omogućile da tu, na svom sektoru, budu priznate kao partner ostalim opozicionim strankama«. To, dakako, ne bi isključivalo potrebne dodire među njima i koordinaciju njihova rada. »Nije bilo bitno formalno jedinstvo radničke klase — ističe dalje Čolaković —, već je bilo i jeste bitno kako naći put da se najbrže aktivizira radnička klasa, da u narodni pokret unese svoja shvatanja, svoje metode borbe i da počne uticati na tok događaja. Tražeći taj put, mi se nismo obazirali na specifičnost našeg terena. Mi smo htjeli da se u centru najjačeg protufašističkog pokreta kod nas po svaku cijenu ujedini sa soc. (ijalnim) dem.(okratima), koji u toj zemlji ne predstavljaju nikakvu naročitu snagu, a koji su radi svog stava u nacionalnom pitanju, omraženi i s pravom tretirani kao velikosrpski agenti. Što više, mi smo i u tom pitanju činili ustupke koji ništa zajedničkog nemaju sa principijelnom politikom. Mjesto da, ujedinjujući se, ojačamo, da nam poraste privlačna snaga, mi smo se udaljavali od hrvatskih masa. (...) Svaka politika u Hrvatskoj vođena s tog kriterija osuđena je na propast i što to za nas znači mislim da nije potrebno isticati.«¹⁶

Osnivanje Komunističke partije Hrvatske, u kolovozu 1937, bilo je, prema tome, i prva formalna potvrda tog novog kursa u politici KPJ.

---

¹⁶ ACKSKJ, KI MF 46/259, 516—531, Izvještaj Milana (pseudonim R. Čolakovića), 13. VIII 1936.

Zusammenfassung

ÜBER EINIGE PROBLEME ZUR BILDUNG EINER VOLKSFRONT
IN KROATIEN IM JAHRE 1936

In der vorliegenden Studie wird vom Verfasser der Schwerpunkt auf die Analyse einiger Fragen gelegt, die die politische Tätigkeit der Kommunistischen Partei Jugoslawiens (KPJ) auf dem Territorium von Kroatien im Laufe des Jahres 1936 kennzeichneten. Die spätere Entwicklung zeigte, dass das Erwerben bestimmter Erkenntnisse in Verbindung mit diesen Fragen von besonderer Bedeutung im weiteren Ausbau der politischen Strategie und Taktik der KPJ war.

Diese Fragen bezogen sich auf die Versuche, eine Volksfrontbewegung zu schaffen, was sonst in den Hauptbetätigungsbereich der Internationalen kommunistischen Bewegung nach dem im Sommer des Jahres 1935 abgehaltenen Siebten Kongress der Komintern gehörte. Es handelte sich hauptsächlich um die Bemühungen der Komunisten, sich der Sozialistengruppierung zu nähern, um einen konkreten Schritt zur Vereinigung der Arbeiterklasse zu tun. Alsbald zeigte es sich, dass es — vor allem in bezug auf die Auslegung der nationalen Frage — mit den Sozialisten zu keiner Verständigung über eine gemeinsame Aktion kommen konnte. Die hauptsächlich politische Erfahrung, die man bei diesen Bemühungen gewonnen hatte, bestand in der Erkenntnis, dass in Kroatien das Problem der Bildung einer Volksfront in erster Linie in den Beziehungen zu der breiten bürgerlichen Oppositionsbewegung bestand, nicht aber in dem Bestreben, auf irgend eine Art und Weise zu einem Übereinkommen mit den Sozialisten zu gelangen, die in Kroatien kaum einen merklichen Einfluss hatten. Grundlegend war daher die Frage des Einflusses auf die breiten Volksmassen, die der Politik der Kroatischen Bauernpartei (*Hrvatska seljačka stranka*) folgten, d. h. das Suchen nach der erfolgreichsten Arbeitsform, um die Volksmassen auf die Seite der KPJ zu ziehen.

Die Gründung der Kommunistischen Partei Kroatiens im Schosse der KPJ im Jahre 1937 war die erste bedeutungsvolle Bestätigung dieses neuen Kurses in der Politik der KPJ.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

ŠIDAKOV ZBORNIK

*U povodu 75. godišnjice života
prof. dra Jaroslava Šidaka
i 30. godišnjice njegova uređivanja
»HISTORIJSKOG ZBORNIKA«.*

Redakcijski odbor

MIRJANA GROSS

IVAN KAMPUŠ

BOGDAN KRIZMAN

JOSIP LUČIĆ

HRVOJE MATKOVIĆ

BERNARD STULLI

Glavni i odgovorni urednik

MIRJANA GROSS

IZDAJE
SAVEZ POVIJESNIH DRUŠTAVA HRVATSKE

